

Adam Romejko

Uniwersytet Gdański, Gdańsk | Wydział Nauk Społecznych
ORCID: 0000-0002-8513-2955, e-mail: adam.romejko@ug.edu.pl

STOSUNKI CHRZEŚCIJAŃSKO-ŻYDOWSKIE W ŚWIETLE TWÓRCZOŚCI ADAMA ZIELIŃSKIEGO

Streszczenie

Adam Zieliński (1929–2010) wychowywał się przed II wojną światową w Stryju, mieście w południowej Polsce. Szczęśliwe dzieciństwo w inteligenckiej rodzinie żydowskiej zamieniło się w traumatyczne doświadczenie związane z niemieckim terrorem. Po wojnie wyjeżdża do Krakowa, kończy studia, żeni się i rozpoczyna pracę w radiu. Zmiana sytuacji politycznej wpłynęła na decyzję o emigracji do Wiednia, gdzie odniósł sukces gospodarczy i literacki. W swej twórczości prezentuje galicyjskich Żydów, którzy stanowili paralelną, a zarazem bliską społeczność do Polaków i Ukraińców. W Wiedniu Żydzi i Polacy zmagają się z niechęcią Austriaków. Zieliński doświadcza tego w dwójnasób – jako Żyd i Polak w jednej osobie. Związane z tym problemy w interesujący sposób uwypukla w powieściach i opowiadaniach. W publicystyce stawia przed sobą inne zadanie – działać na rzecz pojednania między Polakami i Żydami, a co za tym idzie między chrześcijaństwem (katolicyzmem) i judaizmem. Jako literat Zieliński dobrze wywiązuje się z postawionego sobie zadania, publicystyka zaś, naznaczona przewrażliwieniem, prowadzi go do wypowiedziania krzywdzących opinii, niesłużących zbliżeniu polsko-żydowskiemu.

Słowa kluczowe: Austria, chrześcijaństwo, judaizm, Polska, Adam Zieliński

Abstract

CHRISTIAN-JEWISH RELATIONS IN THE LIGHT OF THE WORKS OF ADAM ZIELIŃSKI

Adam Zieliński (1929–2010) grew up before World War II in Stryj, a town in southern Poland. A happy childhood in a Jewish intellectual family turned into a traumatic experience related to

German terror. After the war, he left for Cracow, finished his studies, got married and started working in the radio. The change in the political situation influenced the decision to emigrate to Vienna, where he achieved economic and literary success. In his literary work, he presents Galician Jews, who were a parallel and at the same time close community to Poles and Ukrainians. In Vienna, Jews and Poles struggle with the reluctance of the Austrians. Zieliński experiences this in two ways – as a Jew and a Pole in one person. He presents the related problems in an interesting way in his novels and short stories. In articles on social subjects, he sets himself another task – to work for reconciliation between Poles and Jews, and thus between Christianity (Catholicism) and Judaism. As an author of literary works, Zieliński fulfils his task well. Writing on social topics, marked by oversensitivity, leads him to express unfair opinions that do not serve the Polish-Jewish rapprochement.

Keywords: Austria, Christianity, Judaism, Poland, Adam Zieliński

Wstęp

Wiele osób z Polski, które decydują się na emigrację, zasila przeciętną masę mieszkańców państwa przyjmującego, są też jednostki, które się wybijają. Do ostatnich należy Adam Zieliński, który w Austrii z powodzeniem prowadził działalność biznesową, przede wszystkim zaś pozostawił spuściznę w postaci dzieł literatury pięknej oraz opracowań publicystycznych. W jego twórczości wyróżnia się temat żydowski, co jest czymś naturalnym – sam pochodzi z rodziny żydowskiej. W niniejszym artykule zaprezentowano osobę i dzieło Adama Zielińskiego, jego literacko-publicystyczną wizję stosunków chrześcijańsko-żydowskich (w tym polsko-żydowskich) oraz krytyczne uwagi odnoszące się do głoszonych przez niego poglądów.

1. Osoba i twórczość Adama Zielińskiego

Adam Zieliński urodził się 22 czerwca 1929 roku w leżącym wówczas w południowej Polsce, na Kresach Południowo-Wschodnich (obecnie w zachodniej Ukrainie) w Drohobyczu, dzieciństwo zaś spędził w pobliskim Stryju. Jego ojcem był doktor Jan Karol Rosenberg (1889–1941), adwokat, były oficer austriacki, absolwent Uniwersytetu Wiedeńskiego, matką zaś urodzona w Krakowie Eleonora Salomea Rosenberg z d. Kostyszyn/Kronengold (1898–?)¹. Ojciec został rozstrzelany przez Niemców w niedalekiej wsi Hołobotów. Zieliński podaje, że matka została później zamordowana w obozie zagłady

---

1 Zieliński jako nazwisko panięskie matki podawał Kostyszyn, pod koniec życia zaś Kronengold; IPN BU 1218/29845; Ulrich Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski* (Klagenfurt/Celovec: Wieser Verlag, 2009) 135; Tadeusz Skoczek, „Adam Zieliński”, *Gazeta Wyborcza*, 23.11.2010 (Warszawa), 10; Tadeusz Skoczek, wprowadzenie do *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, red. Tadeusz Skoczek (Lublin–Warszawa: Mazowiecka Oficyna Wydawnicza, 2010), 5.

w Bełżcu². W rzeczywistości przeżyła wojnę – w 1947 roku oboje zamieszkiwali w Krakowie przy ul. 18 stycznia 15/2³. Na temat matki w udzielanych wywiadach – inaczej niż miało to miejsce w przypadku ojca – wypowiadał się niechętnie, a jej osoba, szczególnie zaś śmierć, nie znajduje wyraźnego odbicia w jego twórczości⁴.

Rodziców Zielińskiego określa się jako zasymilowanych Żydów – syna wychowywali na obywatela polskiego. Polskość, tj. wszystko, co się do niej odnosiło – lecz bez katolicyzmu – odgrywała dla nich ważniejszą rolę niż żydowskość. W konsekwencji syn wzrastał w niereligijnej atmosferze. Pojawiające się w domu elementy religijne odnosiły się do katolicyzmu i miały folklorystyczny charakter, m.in. choinka i sztuczne ognie z okazji Bożego Narodzenia⁵.

Po zamordowaniu ojca Zieliński przeniósł się z matką do Lwowa, skąd we wrześniu 1945 roku oboje udali się do Krakowa⁶. Tam uczęszczał do Liceum Ogólnokształcącego im. Augusta Witkowskiego, gdzie w 1947 roku złożył egzamin maturalny⁷. W latach 1947–1951 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim (dalej UJ), a następnie (1954–1956) na Uniwersytecie Warszawskim. Po studiach na UJ rozpoczął pracę jako dziennikarz w Polskim Radiu w Krakowie, z którym był zawodowo związany do 1956 roku. Pełnił w nim m.in. funkcję zastępcy redaktora naczelnego⁸. Jednocześnie z ramienia PZPR, do której wstąpił w 1947 roku, angażował się jako prelegent, m.in. w środowiskach wojskowych, zajmując się propagowaniem marksizmu⁹. Dzięki pracy w radiu miał możliwość wyjeżdżania za granicę – był m.in. w Wiedniu i Moskwie. W 1951 roku ożenił się z pochodzącą z Cieszyna Zofią Musiał (1929–2015), absolwentką polonistyki na UJ¹⁰. Rok później przyszedł na świat ich jedyny syn¹¹.

2 Taką informację Zieliński przesłał we wrześniu 2006 r. do Jad wa-Szem w Jerozolimie; Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 101, 387–388.

3 Zobacz dokumenty dotyczące uznania za zmarłych Jana Karola Rosenberga i sześciu innych osób – Archiwum Narodowe w Krakowie, Zespół Sądu Grodzkiego w Krakowie, nr 446: 1) sygn. SGCKr, 610 – I.3.Zg.448/47; 2) sygn. SGCKr, 591 – I.1.Zg.495/47. W odrębnym życiorysie z dn. 19 czerwca 1954 r. Zieliński wspomina, że matka przeżyła wojnę – razem wyjechali do Krakowa; IPN BU 1532/1731.

4 Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 387–388.

5 Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 45–63.

6 IPN BU 1532/1731.

7 Jan Poprawa, „Adam Zieliński, ein Krakauer”, w: *Adam Zieliński. Porträt einer herausragenden Persönlichkeit*, red. Marian Herman (Wien: Wissenschaftliches Zentrum der Polnischen Akademie der Wissenschaften in Wien, 2002), 57; Emil Brix, „Die Heimkehr in das eigentliche Leben”, w: *Die neunte Welle. Ein Zielinski-Lesebuch*, red. Josef Pichler (Klagenfurt/Celovec: Wieser Verlag, 2009), 13.

8 IPN BU 02109/1/Jacket.

9 IPN BU 1532/1731.

10 Agnieszka Palej, *Interkulturelle Wechselbeziehungen zwischen Polen und Österreich im 20. Jahrhundert anhand der Werke von Thaddäus Rittner, Adam Zieliński und Radek Knapp* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2004), 128; Stanisław Waltoś, przedślowie do Adam Zieliński, *Opowiadania chińskie. Chinesische Erzählungen*, tłum. Sabine i Krzysztof Lipiński (Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne, 1999), 7.

11 Sylwester Marynowicz, „Odnaleźć w sobie powołanie. Rzecz o Zofii Zielińskiej”, w: *50 lat później czyli rzecz o Zofii Zielińskiej*, red. Adam Zieliński, Sylwester Marynowicz (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006), 117, 128–130.

Zielińscy dojrzewają do decyzji o emigracji. Motywy, które wpłynęły na jej podjęcie, są różnie prezentowane – czytelnikowi polskiemu przedstawia się, że problemem był panujący w Polsce i innych państwach socjalistycznych system polityczny, w ramach którego nie było miejsca dla osób z inteligenckim pochodzeniem, dla czytelnika niemieckojęzycznego przeznaczone jest inne przesłanie – polski antysemityzm¹². Zielińscy wybrali emigrację do Austrii. Nie był to kierunek przypadkowy. Z jednej strony Wiedeń był miastem zajmującym centralne miejsce w opowieściach ojca Zielińskiego, z drugiej zamieszkiwała tam z rodziną Leonora, kuzynka Zielińskiego – córka stryja Siegmunda – z którą spotkał się w czasie pobytu w tym mieście w 1955 roku¹³. Zieliński przyjechał do Wiednia w sierpniu 1957 roku. Żona z synem przybyła dwa miesiące później. W tekstach Zielińskiego i opracowaniach na jego temat uzewnętrzniają się różnice dotyczące szczegółów związanych z emigracją¹⁴.

W Wiedniu Zieliński pracował jako goniec w firmie EXI AG zajmującej się handlem odzieżą sportową, której jednym z dyrektorów był mąż kuzynki Leonory. Wspomina, że była to praca wyczerpująca fizycznie oraz wzmacniająca przekonanie o społecznej degradacji¹⁵. Uzyskiwane dochody były niskie, a warunki mieszkaniowe niezadowolające – rodzina zajmowała jeden pokój znajdujący się w siedzibie firmy¹⁶. Dobrą inwestycją okazały się kursy księgowości, dzięki którym został głównym księgowym, a następnie członkiem zarządu firmy. Okazją do ustabilizowania było przyznanie Zielińskim w 1959 roku austriackiego obywatelstwa¹⁷. Doświadczenie zdobyte w EXI AG Zieliński wykorzystał w prowadzeniu własnej firmy Compensa GmbH, którą założył w 1961 roku. Specjalizowała się ona w handlu z Dalekim Wschodem, głównie Hongkongiem i Chinami¹⁸. Dzięki żonie, która pracowała na Uniwersytecie Wiedeńskim jako lektor języka polskiego, do jego domu przybywali intelektualiści z Polski¹⁹. Zielińscy wykształcili syna, który jest cieszącym się uznaniem w Austrii i na świecie onkologiem²⁰. W 1982

12 Tadeusz Kraśko, *Z Adamem Zielińskim wiedeńskie rozmowy. Opowieść o ryzyku, uporze, chińskiej tajemnicy, bałkańskiej tragedii i wiedeńskiej nostalgii* (Kraków: Oficyna Cracovia, 1995), 91; Marynowicz, „Odnaleźć w sobie”, 132–133; Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 147.

13 Ulrich Schmidt, „Starcie bezpardonowe czyli Adama Zielińskiego przyjazd do Wiednia”, w: *Poszukiwania i spotkania. Szkice o twórczości Adama Zielińskiego*, red. Edward Białek, Ksenia Olkusz (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009), 49–50.

14 „Pierwsze podróże «za żelazną kurtynę»”, w: *50 lat później czyli rzecz o Zofii Zielińskiej*, red. Adam Zieliński, Sylwester Marynowicz (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006), 108; Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 137–138.

15 Schmidt, „Starcie bezpardonowe czyli Adama Zielińskiego przyjazd do Wiednia”, 50.

16 Christoph Zielinski, *Das andere Leben. Ein Fragment zu den Geburtstagen meiner Eltern*, w: Zofia Zielinska, Adam Zielinski, Christoph Zielinski, *Die Zielinskis. Zum 60. Geburtstag von Zielinski Senior im Frühling 1989 in Wien* (Wien: Gerda Leber Verlag, 1989), 126.

17 Schmidt, „Starcie bezpardonowe czyli Adama Zielińskiego przyjazd do Wiednia”, 64–67.

18 Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 173; Waltoś, przedślowie, 8.

19 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 76–77; Schmidt, „Starcie bezpardonowe czyli Adama Zielińskiego przyjazd do Wiednia”, 61.

20 Adam Zieliński, „Na początku było dane sobie słowo...”, w: *50 lat później czyli rzecz o Zofii Zielińskiej*, red. Adam Zieliński, Sylwester Marynowicz (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006), 10.

roku Zieliński obronił na Kensington University w Glendale (USA) pracę doktorską z politologii na temat Chin²¹.

W dowód zasług na polu ekonomicznym władze austriackie przyznały mu w 1986 roku tytuł *radcy handlowego* (niem. *Kommerzialrat*), a w 1995 roku *profesora*. W wielu publikacjach, w tym tych autorstwa Zielińskiego, pierwszy tytuł błędnie tłumaczony jest jako *doradca ekonomiczny (handlowy) rządu austriackiego*. Zieliński był członkiem austriackiego i polskiego PEN Clubu, a także laureatem licznych nagród literackich i odznaczeń. Zmarł 26 czerwca 2010 roku w Wiedniu²².

Gdy w 1990 roku Zieliński przeszedł na emeryturę, rozpoczął się kolejny etap jego życia, a związany z twórczością literacką²³. Jego dorobek obejmuje powieści, opowiadania, teksty publicystyczne oraz wywiady z nim przeprowadzone, które ukazywały się jako zwarte publikacje oraz w czasopiśmie i Internecie. Sam Zieliński podkreśla: „jestem (...) autorem 43 publikacji literackich w sześciu językach”²⁴. Gdyby powyższą liczbę odnosić do opracowań zwartych, będzie ona przesadzona. Zieliński jako niezależne publikacje traktuje kolejne wydania (w tym tłumaczenia) powieści – nierzadko pod innym tytułem niż pierwowzór – a także zbiory opowiadań, na które składają się opowiadania wcześniej wydane oraz nowe. W języku polskim opublikowano sześć powieści Zielińskiego, osiem zbiorów opowiadań, cztery zbiory tekstów publicystycznych i cztery wywiady rzeki. Do tego należy doliczyć teksty ogłaszane w różnych czasopiśmie, które później zamieszczano w wydawnictwach zwartych.

Porównując niemieckie i polskie wersje utworów Zielińskiego, można dostrzec różnice. Zieliński ma tego świadomość – stwierdza, że polskie teksty nie były tłumaczone, ale pisane na nowo²⁵. Są one dłuższe od niemieckich, zawierają więcej kontrowersyjnych poglądów, są mniej „ugładzone”. Biorąc pod uwagę fakt, że Zieliński wyraźnie pragnie uznania za wybitnego literata, gdyż akcentuje, że jest czwartym w historii Polakiem, który pisze jednocześnie po niemiecku i polsku²⁶, co stanowi okazję – jego zdaniem – do wyzwolenia się z prowincjonalizmu, w który uwikłani są piszący po polsku²⁷, można

21 Krzysztof Kuczyński, „Literaccy polonofile”, w: *Austria i relacje polsko-austriackie w XX i XXI wieku. Polityka, kultura, gospodarka*, red. Agnieszka Kisztełińska-Węgrzyńska, Krzysztof Kuczyński (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014), 252; Palej, *Interkulturelle Wechselbeziehungen*, 128; Skoczek, „Adam Zieliński”, 10; Skoczek, wprowadzenie do *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 6; Waltoś, przedślowie, 9. Ciekawostką jest fakt, że już w połowie lat 60. Zieliński przedstawiał siebie jako doktora filozofii, faktycznie nim nie będąc; zobacz: IPN BU 1218/29845; IPN BU 02109/1/Jacket; por. Leszek Żuliński, *Jest źle, ale mogłoby być gorzej. Rozmowa z Adamem Zielińskim* (Kraków–Rzeszów–Wiedeń: Galicyjska Oficyna Wydawnicza, Oficyna Wydawnicza Press-Rol, 1999), 100.

22 *Adam Zieliński. In Memoriam. In meinem Objektiv. Zm. 26.VI.2010 r.*, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk – Stacji Naukowej w Wiedniu, 222 DZS 30/2010.

23 Bolesław Faron, postłowie do Adam Zieliński, *Hołobutów. Dwa opowiadania. Zwei Erzählungen* (Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne, 1998), 50.

24 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 157.

25 „Spotkanie z Adamem Zielińskim”, *Polonika* 18 (1995–1996): 6–7.

26 Adam Zieliński, *Moje sześć groszy* (Warszawa: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2002), 7; Adam Zieliński, *Ku Europie* (Kraków: Wydawnictwo MCDN, 2003), 23.

27 „Spotkanie z Adamem Zielińskim”, 6.

postawić hipotezę, że jest odwrotnie – tekstem pierwotnym jest ten w języku polskim i to w sytuacji, gdy jako pierwsze publikowane są utwory w języku niemieckim.

2. Świat żydowski w utworach literackich Adama Zielińskiego

Przedstawiając w powieściach i opowiadaniach żydowską społeczność, Adam Zieliński umieszcza ją zasadniczo w czterech kręgach geograficznych i czasowych: a) w okresie międzywojennym w południowej Polsce; b) w czasie II wojny światowej; c) w Polsce – od czasów powojennych; d) w Wiedniu (Austrii) – od anszlusu. Można wskazać jeszcze na przestrzeń duchową prezentowanych bohaterów i związane z nią rozterki, to jest pytanie o własną tożsamość – kim jestem: Żydem, Polakiem, Austriakiem itd.?

W odniesieniu do międzywojnia, na uwagę zasługuje zbiór opowiadań stanowiących tematyczną jedność pt. *Im Shtetl. Erzählungen*²⁸, którego tytuł można przetłumaczyć jako *W sztetlu. Opowiadania*. Akcja rozgrywa się na Kresach, w małym miasteczku zdominowanym przez ludność żydowską i obejmuje około roku – od śmierci Józefa Piłsudskiego (12 maja 1935 r.) do początku maja 1936 roku. Śmierć marszałka przyjęta została z niepokojem. Postrzegano go jako obrońcę Żydów, stąd obawy związane z żądnymi zemsty *Polaczkami*. Pojawiają się oczekiwania wobec lokalnych przedstawicieli władzy polskiej, że zadbają, aby Żydom nie działa się krzywda. Zasłużyli na to, gdyż – jak są przekonani – to wyłącznie dzięki płaconym przez nich podatkom i złożonym w bankach oszczędnościom państwo polskie jest w stanie funkcjonować²⁹.

Małomiasteczkowa społeczność żydowska składa się z dwóch zwalczających się grup – „pobożnych” i „bezbożnych”. Ostatni palą papierosy, golą się, pracują w szabat i jedzą wieprzowinę³⁰. Z byciem Żydem wiąże się konieczność funkcjonowania obok *gojów*, tj. nie-Żydów. Z jednej strony relacje mają zażyły charakter w ramach szkolnych przyjaźni czy miłości, nieraz konsumowanych w fizyczny sposób, z drugiej odrzuca się małżeństwa mieszane. Zawierających małżeństwa z gojami traktuje się jako umarłych³¹.

Zdystansowane nastawienie do polskości w jej instytucjonalnej formie odbija się w permanentnym dodawaniu epitetu *polski*³². Podkreśla się niechęć Polaków do Żydów, którym zarzuca się, że zabili Jezusa i są bolszewikami³³. Poglądy Żydów zależą od ich materialnego statusu. Biedniejsi uważają, że komuniści ochronią ich przed prześladowaniem ze strony Polaków, bogatsi, że nie mogą się od komunistów spodziewać niczego dobrego, gdyż oni potraktują ich jako kapitalistów³⁴. Pomimo różnych sympatii, spokojna dyskusja prowadzi do wniosku, że Żydom żyje się najlepiej w polskim państwie. Prze-

28 Adam Zieliński, *Im Shtetl. Erzählungen* (Klagenfurt–Celovec: Wieser Verlag, 2010).

29 Zieliński, *Im Shtetl*, 11, 15.

30 Zieliński, *Im Shtetl*, 22–23.

31 Zieliński, *Im Shtetl*, 73, 205.

32 Zieliński, *Im Shtetl*, 94.

33 Zieliński, *Im Shtetl*, 94, 144–145.

34 Zieliński, *Im Shtetl*, 103.

ciężny Żyd z potencjalną obecnością komunistów lub Ukraińców, których symbolizują postaci wojskowych Siemiona Budionnego i Symona Petlury, wiąże niebezpieczeństwo utraty majątku, a nawet życia³⁵.

Do żydowskiego losu w czasie II wojny światowej odnosi się opowiadanie *Holobutów*. Jego bohaterem jest kilkunastoletni Jakub Rosen, który doświadcza śmierci najbliższych i w konsekwencji ciągnącej się przez całe życie traumy. Zwraca się uwagę na okolicznych mieszkańców, którzy milcząco przyglądali się idącym na śmierć Żydom, aby potem zebrać to, co ci po drodze wyrzucili³⁶.

Innym opowiadaniem odnoszącym się do Holocaustu jest *Jan, dawniej Josele*³⁷. Tytułowy bohater pochodzi z rodziny żydowskiej. Gdy miał 11 lat, ojciec zgodził się, aby zaczął uczęszczać na lekcje religii katolickiej. W czasie wojny utożsamianie się z polskością i katolicyzmem, w tym nowe imię *Jan*, okazały się niewystarczające. Josele został zamordowany.

W twórczości Zielińskiego odnoszącej się do powojennej Polski obecne są niechęć i podejrzliwość wobec Żydów. Jednym z bohaterów powieści *Nad Wisłą* jest mający żydowskie pochodzenie doktor Mikołaj Kwieciński, dyrektor prowincjonalnej izby porodowej. Akcentuje się jego „żydowskie cechy” – spryt i chciwość. Wielu zazdrości mu mercedesa i działki budowlanej z widokiem na Wisłę. Ujawnia się negatywne spojrzenie na Żydów jako całość – razem z niemieckimi kapitalistami grożą polskiej gospodarce³⁸.

Uprzedzenie Polaków spotyka się z taką samą postawą ze strony Żydów, szczególnie tych, którzy zamieszkują na Zachodzie i nie znają peerelowskich realiów. Przyjmuje się tam upraszczające założenie, że każdy Polak to antysemita i uczestnik pogromów. Z takim zarzutem musiała zmierzyć się młoda Jola, bohaterka powieści *Garbaty świat*, która przyjechała do Wiednia³⁹. Feldman, który wypowiedział się krytycznie na temat jej rodaków, wspomina pewnego policjanta, którego podwoził do Wiednia. Gdy ten usłyszał, że pochodzi on z Polski, pochwalił się „sumiennie wypełnionym obowiązkiem” jako komendant żandarmerii w Zbarażu. Oczyszczył tamtejsze tereny z Żydów, za co – jego zdaniem – Polacy powinni być mu wdzięczni⁴⁰.

Uosobieniem „sumiennie wypełnionego obowiązku” jest Hans Kutschera, bohater powieści *Powrót*, nauczyciel łaciny z Wiednia, który w czasie wojny był odpowiedzialny za grabież żydowskich majątków. Nienawidzi Żydów oraz Słowian i dlatego nie jest w stanie zaakceptować Polki, byłej robotnicy przymusowej, która po wojnie wyszła za

35 Zielinski, *Im Shtetl*, 32.

36 Adam Zieliński, *Holobutów. Dwa opowiadania. Zwei Erzählungen* (Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne, 1998), 9–10.

37 Adam Zieliński, *Jan, dawniej Josele i sześć innych opowiadań* (Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze i Literackie, 2001), 31–45.

38 Adam Zieliński, *Nad Wisłą* (Bochnia: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2006), 42–44, 125.

39 Adam Zieliński, *Garbaty świat czyli krótki reportaż z XX wieku*, tłum. Zofia Zielińska (Kraków: Oficyna Cracovia, 1993), 101.

40 Zieliński, *Garbaty świat czyli krótki reportaż z XX wieku*, 102; motyw podwożonego do Wiednia austriackiego policjanta (tym razem przez polskiego kierowcę) i jego wojennych wspomnień zobacz: Zieliński, *Jan, dawniej Josele i sześć innych opowiadań*, 42–45.

mąż za jego krewnego⁴¹. Jest przekonany, że Żydzi powinni wymrzeć albo wyemigrować do Izraela⁴². Uważa, że jego opinię podziela wielu wiedeńczyków, a jeśli tego nie czynią, to wynika to z ich oportunistycznego. Inną kwestią jest to, że wierność Hitlerowi nadal stanowi w Austrii okazję do zrobienia zawodowej kariery⁴³.

Wielu Austriaków utrzymuje, że ich państwo było pierwszą ofiarą agresywnej polityki Niemiec. Z tego powodu konieczność zadośćuczynienia za ich zaangażowanie wojenne, w tym wobec mordowanej i grabionej społeczności żydowskiej, postrzega się jako krzywdzące. Jest to jednak realizowane, aby dzięki temu Austria mogła cieszyć się dobrą opinią na arenie międzynarodowej⁴⁴.

Pomimo że Żydom w Wiedniu żyje się coraz lepiej – odzyskują dawną pozycję⁴⁵, to borykają się z pytaniem o to, kim są? Poszukiwanie własnej tożsamości okazuje się zadaniem na całe życie i to bez gwarancji, że znajdzie się odpowiedź. O nią pytają ich także inni. Baruch Kon (Rodtschensky) z powieści *Niedaleko Wiednia* słyszy pytanie: „Teraz, kiedy już jesteś w Austrii, na Zachodzie, czy uważasz się za jugosłowiańskiego Rosjanina, czy za rosyjskiego Żyda?”⁴⁶.

Joschi Moldauer, bohater *Garbatego świata*, rozmyśla przy okazji wyjazdu do Wiednia, w którym urodził się jego ojciec, i wyobraża sobie wykład przed wiedeńskimi profesorami, którzy „będą słuchać (...) żydowskiego emigranta z Polski, Izraelczyka, który sam nie jest jeszcze w pełni świadom, czy stał się już naprawdę Izraelczykiem, czy też dopiero powinien się nim kiedyś stać”. Moldauer przygotował wystąpienie, które ma zamiar rozpocząć od wyznania: „Jestem Żydem urodzonym w Galicji. Mieszkam w Izraelu, mój ojciec przyszedł na świat w Wiedniu, moi synowie będą z pewnością Amerykanami, ale w domu, tak naprawdę u siebie w domu, czuję się tylko w drodze”⁴⁷.

3. Relacje chrześcijańsko-żydowskie w publicystyce Adama Zielińskiego

Adam Zieliński postrzega siebie jako człowieka światowego, a jednocześnie zdystansowanego wobec religii i sceptycznie się do niej odnoszącego, gdyż – jego zdaniem – służy ona utrzymaniu porządku politycznego⁴⁸. Nie wspominając judaizmu, krytykuje religie monoteistyczne (chrześcijaństwo i islam) za tendencje monopolistyczne⁴⁹. Cechą charakterystyczną „religijnej narracji” Zielińskiego jest skupianie się na chrześcijaństwie,

41 Adam Zieliński, *Powrót* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Argus”, 1996), 77–78.

42 Zieliński, *Powrót*, 219; Adam Zieliński, *Wiedeńczycy* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2003), 317–318.

43 Zieliński, *Powrót*, 220, 251.

44 Zieliński, *Jan, dawniej Josele i sześć innych opowiadań*, 77.

45 Zieliński, *Wiedeńczycy*, 90.

46 Adam Zieliński, *Niedaleko Wiednia*, tłum. Dorota Krzywicka (Kraków: Oficyna Cracovia, 1993), 44.

47 Zieliński, *Garbaty świat czyli krótki reportaż z XX wieku*, 15–16.

48 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 21; Żuliński, *Jest źle, ale mogłoby być gorzej*, 49.

49 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 95.

połączone z przekonaniem, że czyni to z perspektywy żydowskiej. W rzeczywistości najbliższej mu do katolicyzmu⁵⁰.

Kościół katolicki – zdaniem Zielińskiego – to organizacja antysemitcka. Stwierdza: „Do czasu Karola Wojtyły nikt w Kościele nie starał się o poniechanie tej nienawiści do Żydów”⁵¹. Na pochwałę zasługuje Jan Paweł II, który przyczynił się do pojednania katolików z Żydami. Nie wszystko jednak w jego działalności, np. propagowana pobożność maryjna, zasługuje na pochwałę⁵². W przeszłości nienawiść do Żydów, którzy zabili Chrystusa, stanowiła okazję do umacniania chrześcijaństwa. Do dzisiaj antysemityzm widoczny jest przede wszystkim na obszarach stojących pod wpływem katolicyzmu i nawet tragedia Holocaustu nie była w stanie wpłynąć na zmianę nastawienia do Żydów⁵³.

W ocenie stosunków pomiędzy światem katolickim i żydowskim Zieliński jest niekonsekwentny. Z jednej strony mówi o potrzebie relacji partnerskich, opartych na całkowitym równouprawnieniu, z drugiej zaznacza, że to chrześcijanie (katolicy) mają ustępować *starszemu bratu żydowskiemu*, gdyż „Kościół ma wobec żydów sporo do zadośćuczynienia”. Ma świadomość, że jego punkt widzenia nie jest podzielany przez katolickich duchownych. Potwierdzeniem tej opinii są działania na rzecz beatyfikacji Piusa XII, co jest nie do zaakceptowania, szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę politykę papieża wobec Adolfa Hitlera⁵⁴.

Spółeczeństwem, w stosunku do której Zieliński wypowiada mocne słowa krytyki, są Polacy, których codzienność naznaczona jest agresją, nieuprzejmością, donosicielstwem, zazdrością i arogancją⁵⁵. Jest jeszcze inna specyficzna cecha tego narodu – to antysemityzm, który obecny jest nie tylko w życiu ludzi przeciętnych, lecz także intelektualnej elity. Na potwierdzenie tej opinii Zieliński przywołuje Jana Dobraczyńskiego, któremu w niezasadniony sposób zarzuca, że w powieści *Dzieci Anny* „nawoływał otwarcie do fizycznego wyniszczenia Żydów”⁵⁶. Krytyczna ocena Polaków wynika z troski o nich i ma na celu wsparcie ich w dziele pojednania z Żydami. Do realizacji tego zadania Zieliński jest dobrze przygotowany – już jako dziecko doświadczył pozytywnych stron wielokulturowości, podróżował po świecie, zna różne kultury i języki, kształcił się w USA⁵⁷.

50 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 85.

51 Adam Zieliński, „Bić Żyda”, dostęp 23.04.2020, www.tygodnikprzeglad.pl/bic-zyda.

52 Tadeusz Skoczek, „Trzy grosze komentarza”, w: Adam Zieliński, *Moje sześć groszy* (Warszawa: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2002), 97.

53 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 67–68, 82.

54 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 82–84, 90–91.

55 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 19.

56 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 28; Jan Dobraczyński, *Dzieci Anny* (Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax”, 1983).

57 Zieliński, *Moje sześć groszy*, 42–43.

Zieliński narzeka na niezrozumienie, a nawet kontestowanie jego twórczości w Polsce⁵⁸. Problemem są antysemickie środowiska, w tym te skupione wokół rozgłośni *Radia Maryja*, telewizji *Trwam* czy „Naszego Dziennika”. Efektem jest zacofanie Polski nie tylko wobec Zachodu, lecz nawet krajów Europy Środkowej⁵⁹. Pomimo że w Polsce nie ma Żydów, to i tak się ich nienawidzi. Do antyżydowskich protagonistów należą: ks. Henryk Jankowski, o. Tadeusz Rydzyk, ks. Waldemar Chrostowski, Maciej i Roman Giertychowie oraz Andrzej Lepper. Wśród czasopism, w których publikuje się antysemickie artykuły, Zieliński wymienia tygodniki „Angora” i „Nie”. Są w Polsce także politycy zasługujący na pozytywną ocenę, w tym Lech Wałęsa, współpracujący z mającymi żydowskie pochodzenie intelektualistami – Bronisławem Geremkiem i Adamem Michnikiem⁶⁰.

Innym narodem, któremu Zieliński chce pomóc, są Austriacy – postrzega siebie jako rodzaj zwierciadła, w którym mogą się przejrzeć. Ocenia ich w surowy sposób, jednocześnie wskazując na źródło problemu: „Uważam, że cechuje ich zaściankowość, prowincjonalizm i ogromna – mimo wszystko – niechęć wobec obcych. Albo jest w tym częściowo jakaś fobia, której źródeł wciąż nie potrafię się doszukać, a także częściowo pohitlerowski spadek ideologiczny”⁶¹. Problemem jest ambiwalencja, której doświadczają obcy – z jednej strony udzielana im pomoc, z drugiej konieczność zmierzenia się z uprzedzeniami. Christoph, syn Zielińskiego, wspomina pozytywne nastawienie władz państwowych wobec nich, czego potwierdzeniem było dość szybkie przyznanie im austriackiego obywatelstwa. Natomiast ojciec miał w pracy problemy z młodą przełożoną, córką oficera SS, który część wojny spędził w okupowanej Polsce⁶². Gdy przypadkowo podsłuchała rozmowę prowadzoną przez niego po polsku, powiedziała: „Polak i Żyd w jednej osobie to za wiele. Całe szczęście, że nie zna cię mój ojciec, bo od razu kazałby wywieźć cię do Oświęcimia”⁶³.

Zieliński wskazuje, że wiedeńscy jakby nie zdawali sobie sprawy, że ich negatywne nastawienie do Żydów i Słowian jest czymś złym⁶⁴. Stąd też – jako protest – nie godzi się, aby nazywać go wiedeńczykiem. Wybiera inne określenie – *Galicjanin*⁶⁵. Narzeka,

58 Dorota Zaperty, „W kręgu biografii i twórczości Adama Zielińskiego”, w: *Poszukiwania i spotkania. Szkice o twórczości Adama Zielińskiego*, red. Edward Białek, Ksenia Olkusz (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009), 22.

59 Zieliński, „Na początku było dane sobie słowo...”, 24, 30; Skoczek, wprowadzenie do *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 123.

60 Zieliński, „Bić Żyda”; *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 19, 87; Zieliński, „Na początku było dane sobie słowo...”, 24; Adam Zieliński, *Fotoplastykon. Stryj, Lwów, Kraków, Wiedeń i niemal cały świat*, red. Ksenia Olkusz (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009), 63–64; Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 359.

61 Żuliński, *Jest źle, ale mogłoby być gorzej*, 113; *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 56.

62 Zielinski, „Das andere Leben”, 129.

63 Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 51.

64 Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 52.

65 Sylwester Marynowicz, „Kim jest Adam Zieliński?”, w: *Poszukiwania i spotkania. Szkice o twórczości Adama Zielińskiego*, red. Edward Białek, Ksenia Olkusz (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009), 9, 11–13.

że nikt nie chce mieć u siebie Żydów i to pomimo tego, że mówi się co innego⁶⁶. Wyraża nadzieję, że w Austrii sytuacja będzie się zmieniać na lepsze. Potwierdzeniem zasadności tych oczekiwań było powierzenie mającemu żydowskie korzenie Bruno Kreisky'emu (1911–1990) urzędu kanclerza⁶⁷. Pomimo negatywnych doświadczeń związanych z pobytem w Wiedniu Zieliński ma świadomość, że lepiej zostać tam, niż np. emigrować do Izraela⁶⁸.

Obok zdystansowania wobec wiedeńskości pojawia się podobne spojrzenie na świat tamtejszej społeczności żydowskiej. Zieliński wspomina, że na początku lat 90. uczestniczył w sympozjum poświęconym II wojnie światowej. Wygłaszając referat dotyczący okupowanej Polski, powiedział, że uratowałyby się wówczas o wiele więcej Żydów, gdyby nie praktykowano obrzezania, które „jest w nowoczesnych czasach niezwykle kuriozum, w dodatku nieprzydatnym i pozbawionym jakiegokolwiek sensu”. Słowa te przyjęto z oburzeniem i w konsekwencji nie zapraszano Zielińskiego na imprezy organizowane przez wiedeńskich Żydów⁶⁹.

4. Uwagi krytyczne

Pisarze poruszający kontrowersyjne tematy mogą bronić się, podkreślając, że ukazują fikcyjne postaci i wydarzenia. Tak czyni Zieliński na początku swych powieści. Inaczej ma się z tekstami publicystycznymi. Poniżej zawarto krytyczny komentarz do ocen wygłaszanych przez Zielińskiego na temat przeszłych i obecnych wydarzeń. Odniesiono się do bardziej charakterystycznych wypowiedzi.

Zieliński chwali się, że w życiu osobistym towarzyszy mu „tylko prawda”⁷⁰. Dbając o duchową kondycję, dąży do niej, pomimo że to kosztuje, a ona sama nierzadko postrzegana jest jako nieatrakcyjna⁷¹. Na motyw umiłowania „tylko prawdy” zwracają uwagę osoby bliskie Zielińskiemu oraz badacze jego twórczości⁷². Analiza tekstów uzasadnia postawienie pod znakiem zapytania powyższej (samo)oceny. Można wskazać na nieścisłości, błędy oraz kłamstwa, które podważają obiektywizm i wiarygodność Zielińskiego jako publicysty, szczególnie gdy w „dogmatyczny” sposób rozstrzyga ważne kwestie, w tym dotyczące dialogu polsko-żydowskiego, którego rzecznikiem się mianuje.

W ocenie osoby Zielińskiego problem stanowi „rozmyta” biografia, przede wszystkim zaś zagadkowe „uśmiercenie” matki. Widoczne są sprzeczności w motywowaniu decyzji o emigracji do Austrii – czytelnik polski dowiadyuje się o komunistach prześladowujących go

66 Zieliński, *Fotoplastykon*, 96.

67 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 118.

68 Schmidt, „Starcie bezpardonowe czyli Adama Zielińskiego przyjazd do Wiednia”, 56.

69 Schmidt, „Starcie bezpardonowe czyli Adama Zielińskiego przyjazd do Wiednia”, 159–160.

70 Faron, posłowie, 54; Zieliński, *Moje sześć groszy*, 21.

71 „W labiryncie świata. Z Adamem Zielińskim rozmawia Anna Borkowska”, w: *W labiryncie świata. Adam Zieliński w oczach krytyki*, red. Tadeusz Skoczek, Leszek Żuliński (Rzeszów–Wiedeń: Podkarpacka Oficyna Wydawnicza, 2001), 216.

72 Skoczek, „Trzy grosze komentarza”, 95.

za inteligenckie pochodzenie, niemieckojęzyczny – o polskim antysemityzmie. Zieliński nie decyduje się na pokazanie tego, co działo się przed emigracją, tj. zaangażowania w życie partyjne, które przełożyło się na zawodowy awans. Nastawienie do jego osoby uległo zmianie, gdy wpływy działaczy partyjnych mających żydowskie korzenie zaczęły słabnąć⁷³. Można dostrzec niekonsekwencję w prezentacji tego, za kogo Zieliński się uważa. Zależnie od sytuacji – mniej lub bardziej intensywnie – przywołuje żydowskie pochodzenie, w środowisku austriackim akcentuje, że jest Galicjaninem, nawiązując w ten sposób do mitu habsburskiego, w polskim – identyfikuje się z polskością. Raz mówi o sobie jako o emigrancie, kiedy indziej temu zaprzecza. Zdarza się, że przedstawia się jako Europejczyk, a nawet obywatel świata⁷⁴.

Odnosząc się do chłodnych relacji z gminą żydowską w Wiedniu, Zieliński przywołuje wykład, podczas którego skrytykował obrzezanie. Nie wspomina, że negatywnie oceniano ożenek z katoliczką i tolerowanie katolickiego wychowania syna oraz że oczekiwano porzucenia żony i emigracji z synem do Izraela, gdzie miał objąć stanowisko redaktorskie w jednej z gazet. Grożono mu utrudnieniami w prowadzeniu działalności gospodarczej. Ponieważ kochał małżonkę oraz postrzegał siebie jako bezwyznaniowca, który zbyt długo – bo od 11 roku życia – wychowany był w przestrzeni polskiej (katolickiej), nie zgodził się na to. Później narzekał, że doświadczył szykan ekonomicznych⁷⁵.

Eksponowanie prawdy przez Zielińskiego kontrastuje z intelektualną i moralną niesprawiedliwością – jednym stawia wysokie wymagania, krytykując jednocześnie za ich niespełnianie, dla innych jest wyrozumiały. Motyw ten pojawia się – co było wyżej wspomniane – w odniesieniu do dialogu polsko-żydowskiego. Z jednej strony zaznacza, że istotne jest partnerskie traktowanie obu stron, z drugiej Żydom przysługują „szczególne prawa”. Przywołując postać ks. Henryka Jankowskiego, wytyka mu współpracę z SB, w odniesieniu zaś do swego znajomego, Leszka Żulińskiego (ur. 1949 r.), poety i publicysty, który w latach 1974–1988 kooperował z nią, bagatelizuje to, podkreślając, że jest świadomy, „jak łatwo obywatel polski, *nolens volens*, wmanipulowywał siebie w macki UB”⁷⁶.

Zieliński krytykuje Watykan, że nie zdecydował się w żaden sposób upamiętnić Szoah w murach bazyliki (Zieliński pisze o katedrze) św. Piotra⁷⁷, nie rozumiejąc, że ze strony żydowskiej nie zostałyby to przyjęte pozytywnie – zarzucano by próbę „chrystianizacji” tej tragedii. Takie oskarżenia wysuwano np. przy okazji kanonizacji Edyty Stein

73 IPN BU 02109/1/Jacket.

74 Tadeusz Kraśko, *Gdzie jest niedźwiedź? Czyli z Adamem Zielińskim wiedeńskich rozmów ciąg dalszy* (Kraków–Wiedeń: Galicyjska Oficyna Wydawnicza, 1998), 8–9; Sylwester Marynowicz, *Twarze, miejsca i polityka. O twórczości Adama Zielińskiego* (Kraków: Wydawnictwo NCK, 2001), 14; Zieliński, *Moje sześć groszy*, 42–43; Marynowicz, „Kim jest Adam Zieliński?”, 13.

75 IPN BU 02109/1/Jacket. Zieliński twierdził, że jest na tyle żydowski, aby mieszkać wśród Żydów, lecz nie na tyle żydowski, aby walczyć z karabinem za Izrael; Schmidt, *Die neun Leben des Adam Zielinski*, 357; Schmidt, „Starcie bezpardonowe czyli Adama Zielińskiego przyjazd do Wiednia”, 56.

76 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 131; Joanna Siedlecka, *Kryptonim „Liryka”. Bezpieka wobec literatów* (Warszawa: Prószyński Media, 2008), 398–408.

77 Zieliński, *Fotoplastykon*, 24; *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 82.

(1891–1942), która miała miejsce w 1998 roku, wskazując, że została ona zamordowana wyłącznie jako Żydówka, a nie katolicka zakonnica⁷⁸.

Czyniąc się rzecznikiem strony żydowskiej w dialogu ze światem chrześcijańskim/katolickim Zieliński ma świadomość, że na polu religijnym jest laikiem⁷⁹, a jednak podejmuje się tego dzieła. Pomimo żydowskiego pochodzenia w jego wypowiedziach na tematy religijne odbija się chrześcijańska perspektywa. W odniesieniu do judaizmu Zieliński używa chrześcijańskich pojęć, np. Stary Testament⁸⁰, czy Dekalog rozumiany w wersji katechizmowej, odznaczającej się syntetycznością, która odbiega od wersji biblijnej (Wj 20,2–17; Pwt 5,6–21). Problemem Zielińskiego jest używanie nieprawidłowych terminów oraz przekręcanie faktów historycznych. W kontekście Karola Habsburga i Piusa XII nie odróżnia *konsekracji* od *beatyfikacji*. Myli także Piusa XI z Piusem XII⁸¹.

Wytykając Polakom antysemityczne tendencje, przywołuje osoby mające w tym dziele negatywny wkład. Zieliński krytykuje m.in. ks. Waldemara Chrostowskiego: „W internecie (...) znaleźć można dokładny tekst wykładu wysokiego dygnitarza polskiego Kościoła, profesora Waldemara Chrostowskiego, skierowanego do kapelanów polskiej armii. Ten godny uwagi referat nosi tytuł *Kto jest Żydem?* Gdy porównać *Mein Kampf* niejakiego Adolfa Hitlera ze wspomnianym tekstem, trzeba przyznać, że Chrostowski poszedł znacznie dalej. Jego przemówienie jest w najwyższym stopniu antychrześcijańskie⁸². Tytułowe pytanie ks. Chrostowskiego to nie antysemityczne, czy antychrześcijańskie hasło, lecz nawiązanie do kwestii, która była przedmiotem politycznego sporu na początku egzystencji państwa izraelskiego. Pytano wówczas *mi Jehudi?* (*kto jest Żydem?*), a co za tym idzie, komu przysługuje prawo, aby *alija* (*powrót*), a więc przyjazd do Izraela połączony z otrzymaniem obywatelstwa tego państwa, miał miejsce⁸³.

Inną ciekawą kwestią, która stawia pod znakiem zapytania kompetencje Zielińskiego, jest postrzeganie określenia *Żyd*. Tłumaczy: „Z czasem utrwaliłem w sobie przekonanie, że antysemityzm pojawia się głównie jako przyczynęk do religii chrześcijańskiej. Ustaliła ona, jak chyba już wspominałem, że Chrystus został ukrzyżowany przez Izraelczyków (nie istniało wtedy jeszcze pojęcie «Żyd» – posługiwano się nazwą «Izraelczyk»)⁸⁴. W powyższej wypowiedzi Zieliński błędnie prezentuje dwie kwestie. Określenie *Żyd* funkcjonowało od czasów niewoli babilońskiej, która miała miejsce w VI wieku przed Chrystusem⁸⁵. W Biblii, a więc nie tylko w czasach Jezusa, nie używano słowa *Izraelczyk*, lecz *Izraelita*. Izraelczyk to obywatel powstałego w 1948 roku Izraela.

78 Marian Łukaszewicz, „Duchowe spotkania Karola Wojtyły – Jana Pawła II z Edytą Stein”, *TES. Kwartalnik Towarzystwa im. Edyty Stein* 1–2 (2011): 7.

79 Zieliński, *Fotoplastykon*, 24; *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 81.

80 Zieliński, *Jan, dawniej Josele i sześć innych opowiadań*, 70.

81 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 90–91, 112.

82 Zieliński, *Fotoplastykon*, 63.

83 Alberto Mello, *Judaizm*, tłum. Krzysztof Stopa (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2003), 27–33.

84 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 76.

85 Lech Stachowiak, „Babilońska niewola”, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1 (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1995), kol. 1238–1239; Thomas Schweer, *Judaizm. Powstanie – historia – nauka*, tłum. Paweł Pachciarek (Warszawa: Verbinum, 2003), 15.

W utworach literackich i publicystycznych Zieliński postuluje rozliczenie się przez Austriaków z ich narodowosocjalistycznej przeszłości. W tym kontekście paradoksem jest krytyka nieakceptacji przez wielu Polaków „grubej kreski”⁸⁶ i popierania przez nich polityki historycznej, ujawniającej się m.in. w decyzjach o zmianie nazw ulic. Zdaniem Zielińskiego to odwet, niemający nic wspólnego z uczciwością i postawą europejską. Stwierdza: „Najłatwiej mścić się na kamieniach. Te nie potrafią się bronić. Nikt nie zmieni prawdy historycznej, że Kraków został wyzwolony przez Armię Czerwoną w dniu 18 stycznia 1945 [roku]. Dlaczego więc trzeba było przemianować ulicę Armii Czerwonej na Królewską?”. Na tle Polaków Austriacy są „cywilizowani”: „Pomnik Armii Czerwonej we Wiedniu, zbudowany na Placu Schwarzenberga to jedna z najbardziej imponujących budowli tego rodzaju nad Dunajem. Złotymi literami wyryto tam odręczne pismo Stalina – przez niego podpisane – dziękujące żołnierzom–bohaterom, którzy zdobyli Wiedeń. Gdyby tego nie uczynili, nazizm by tu dalej rządził terrorem, jakim do tego z rozkazu Hitlera nawykł”⁸⁷.

Pochwała zachowania radzieckiego pomnika w centrum Wiednia jest dziwna o tyle, o ile Zieliński, domagając się rozliczenia przez Austriaków z narodowosocjalistycznej przeszłości, krytycznie spogląda na kreowanie się przez nich na pierwszą ofiarę agresywnej polityki hitlerowskiej⁸⁸. Wspomniany pomnik wpisuje się w ten mit pierwszej ofiary – III Rzesza napadła na Austrię, a Związek Radziecki ją wyzwolił. Ofierze należy się więc współczucie i troska, a nie domaganie się, aby pokutowała⁸⁹.

Ambiwalentne nastawienie do Polski, które Zieliński określa mianem sinusoidy⁹⁰, przekłada się na brak oporu, aby wyrażać opinie przejawione, bazujące na jego osobistym przewrażliwieniu, a nie na faktach. Pisze m.in. o zoologicznym antysemityzmie, który kompromitował Polskę na Zachodzie⁹¹. Pod tym względem inne państwa odróżniają się od niej pozytywnie⁹². Ujawniającą się w Polsce kłótniowość nazywa genetycznym zboczeniem, a polskość jako taka to specyficzna choroba⁹³. Jednocześnie Polska jawi się mu jako kraj wielkiej serdeczności, której nie znajdzie się gdzie indziej⁹⁴. Grupą, która zasługuje na szczególne potępienie, jest polski kler – od biskupów po wiejskich proboszczów⁹⁵.

86 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 124.

87 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 133.

88 *Żuliński, Jest źle, ale mogłoby być gorzej*, 113; *Zieliński, Ku Europie*, 51–59.

89 Adam Romejko, „Przemiany austriackiej tożsamości narodowej”, w: *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, red. Ewa Polak, Joanna Leska-Ślęzak (Pelplin: Bernardinum, 2007), 281–283.

90 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 68.

91 *Zieliński, Fotoplastykon*, 43.

92 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 75.

93 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 69.

94 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 78.

95 *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, 84.

Zakończenie

Adam Zieliński w interesujący sposób prezentuje społeczność żydowską w przedwojennej i powojennej Polsce oraz poza jej granicami – w Austrii. Odnosząc się do czasu wojny zaprasza czytelnika do wczucia się w tragedię Zagłady. Jako twórca dzieł literatury pięknej Zieliński jest sprawny – oferuje „radość czytania”, za co zasługuje na pochwałę. Z „innym” Zielińskim mamy do czynienia w tekstach o publicystycznym charakterze. Ma on ambicję bycia pomostem między Polakami i Żydami, a co za tym idzie między chrześcijaństwem (katolicyzmem) a judaizmem. Nie wychodzi mu to dobrze. Kreując siebie na rzecznika sprawy żydowskiej, pozwala sobie na przewrażliwienie, którego konsekwencją jest brak oporu w wypowiedaniu nieusprawiedliwionych i obraźliwych opinii wobec Polaków oraz chrześcijan (katolików). Uzasadnione jest pytanie: do kogo jest Zielińskiemu bliżej – do Polaków (katolików), czy do Żydów? W jego wypowiedziach nieświadomie dominuje perspektywa katolicka, która naznaczona jest naiwnością i brakiem kompetencji. Zieliński wyraża się w sposób emocjonalny, a jednocześnie stosuje nierówne kryteria – dla jednych jest łaskawy, dla innych surowy. Podkreślanie, że liczy się *tylko prawda*, połączone z arbitralnym ocenianiem zjawisk, oraz nieuczciwe przedstawienie (osobistej) przeszłości, wprawia w zakłopotanie, które prowadzi do uzasadnionego przekonania, że Zieliński, jako publicysta, nie jest obiektywny, a nawet wiarygodny.

Bibliografia

- Adam Zieliński. In Memoriam. In meinem Objektiv.* Zm. 26.VI.2010 r. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk – Stacji Naukowej w Wiedniu. 222 DŽS 30/2010.
- Archiwum Narodowe w Krakowie. Zespół Sądu Grodzkiego w Krakowie, nr 446: 1) sygn. SGCKr, 610 – I.3.Zg.448/47; 2) sygn. SGCKr, 591 – I.1.Zg.495/47.
- Brix, Emil. „Die Heimkehr in das eigentliche Leben”. W: *Die neunte Welle. Ein Zielinski-Lesebuch*, red. Josef Pichler, 11–18. Klagenfurt/Celovec: Wieser Verlag, 2009.
- Dobraczyński, Jan. *Dzieci Anny*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax”, 1983.
- Faron, Bolesław. Posłowie do Adam Zieliński, *Hołobutów. Dwa opowiadania. Zwei Erzählungen*, 49–58. Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne, 1998.
- IPN BU 02109/1/Jacket.
- IPN BU 1218/29845.
- IPN BU 1532/1731.
- Kraśko, Tadeusz. *Gdzie jest niedźwiedź? Czyli z Adamem Zielińskim wiedeńskich rozmów ciąg dalszy*. Kraków–Wiedeń: Galicyjska Oficyna Wydawnicza, 1998.
- Kraśko, Tadeusz. *Z Adamem Zielińskim wiedeńskie rozmowy. Opowieść o ryzyku, uporze, chińskiej tajemnicy, bałkańskiej tragedii i wiedeńskiej nostalgii*. Kraków: Oficyna Cracovia, 1995.

- Kuczyński, Krzysztof. „Literaccy polonofile”. W: *Austria i relacje polsko-austriackie w XX i XXI wieku. Polityka, kultura, gospodarka*, red. Agnieszka Kiszteńska-Węgrzyńska, Krzysztof Kuczyński, 225–259. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014.
- Łukaszewicz, Marian. „Duchowe spotkania Karola Wojtyły – Jana Pawła II z Edytą Stein”. *TES. Kwartalnik Towarzystwa im. Edyty Stein* 1–2 (2011): 4–9.
- Marynowicz, Sylwester. „Kim jest Adam Zieliński?”. W: *Poszukiwania i spotkania. Szkice o twórczości Adama Zielińskiego*, red. Edward Białek, Ksenia Olkusz, 7–13. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009.
- Marynowicz, Sylwester. „Odnaleźć w sobie powołanie. Rzec o Zofii Zielińskiej”. W: *50 lat później czyli rzecz o Zofii Zielińskiej*, red. Adam Zieliński, Sylwester Marynowicz, 115–141. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006.
- Marynowicz, Sylwester. *Twarze, miejsca i polityka. O twórczości Adama Zielińskiego*. Kraków: Wydawnictwo NCK, 2001.
- Mello, Alberto. *Judaizm*. Tłum. Krzysztof Stopa. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2003.
- Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, red. Tadeusz Skoczek. Lublin–Warszawa: Mazowiecka Oficyna Wydawnicza, 2010.
- Palej, Agnieszka. *Interkulturelle Wechselbeziehungen zwischen Polen und Österreich im 20. Jahrhundert anhand der Werke von Thaddäus Rittner, Adam Zieliński und Radek Knapp*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2004.
- „Pierwsze podróże «za żelazną kurtynę»”. W: *50 lat później czyli rzecz o Zofii Zielińskiej*, red. Adam Zieliński, Sylwester Marynowicz, 103–108. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006.
- Poprawa, Jan. „Adam Zieliński, ein Krakauer”. W: *Adam Zieliński. Porträt einer herausragenden Persönlichkeit*, red. Marian Herman, 55–61. Wien: Wissenschaftliches Zentrum der Polnischen Akademie der Wissenschaften in Wien, 2002.
- Romejko, Adam. „Przemiany austriackiej tożsamości narodowej”. W: *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, red. Ewa Polak, Joanna Leska-Ślęzak, 277–287. Pełplin: Bernardinum, 2007.
- Schmidt, Ulrich. *Die neun Leben des Adam Zielinski*. Klagenfurt/Celovec: Wieser Verlag, 2009.
- Schmidt, Ulrich. „Starcie bezpardonowe czyli Adama Zielińskiego przyjazd do Wiednia”. W: *Poszukiwania i spotkania. Szkice o twórczości Adama Zielińskiego*, red. Edward Białek, Ksenia Olkusz, 49–76. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009.
- Schweer, Thomas. *Judaizm. Powstanie – historia – nauka*. Tłum. Paweł Pachciarek. Warszawa: Verbinum, 2003.
- Siedlecka, Joanna. *Kryptonim „Liryka”. Bezpieka wobec literatów*. Warszawa: Prószyński Media, 2008.
- Skoczek, Tadeusz. „Adam Zieliński”. *Gazeta Wyborcza*, 23.11.2010 (Warszawa), 10.
- Skoczek, Tadeusz. „Trzy grosze komentarza”. W: *Adam Zieliński, Moje sześć groszy*, 92–98. Warszawa: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2002.
- Skoczek, Tadeusz. Wprowadzenie do *Mój świat, moja Polska. Z Adamem Zielińskim rozmawia Leszek Żuliński*, red. Tadeusz Skoczek, 5–8. Lublin–Warszawa: Mazowiecka Oficyna Wydawnicza, 2010.

- „Spotkanie z Adamem Zielińskim”. *Polonika* 18 (1995–1996): 6–7.
- Stachowiak, Lech. „Babilońska niewola”. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 1 (kol. 1238–1239). Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1995.
- „W labiryncie świata. Z Adamem Zielińskim rozmawia Anna Borkowska”. W: *W labiryncie świata. Adam Zieliński w oczach krytyki*, red. Tadeusz Skoczek, Leszek Żuliński, 215–221. Rzeszów–Wiedeń: Podkarpacka Oficyna Wydawnicza, 2001.
- Waltoś, Stanisław. Przedślowie do Adam Zieliński, *Opowiadania chińskie. Chinesische Erzählungen*. Tłum. Sabine i Krzysztof Lipiński, 5–12. Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne, 1999.
- Zaperty, Dorota. „W kręgu biografii i twórczości Adama Zielińskiego”. W: *Poszukiwania i spotkania. Szkice o twórczości Adama Zielińskiego*, red. Edward Białek, Ksenia Olkusz, 15–27. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009.
- Zielinski, Adam. *Im Shtetl. Erzählungen*. Klagenfurt–Celovec: Wieser Verlag, 2010.
- Zielinski, Christoph. *Das andere Leben. Ein Fragment zu den Geburtstagen meiner Eltern*. W: Zofia Zielinska, Adam Zielinski, Christoph Zielinski, *Die Zielinskis. Zum 60. Geburtstag von Zielinski Senior im Frühling 1989 in Wien*, 121–131. Wien: Gerda Leber Verlag, 1989.
- Zieliński, Adam. „Bić Żyda”. Dostęp 23.04.2020. www.tygodnikprzeglad.pl/bic-zyda.
- Zieliński, Adam. *Fotoplastykon. Stryj, Lwów, Kraków, Wiedeń i niemal cały świat*, red. Ksenia Olkusz. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009.
- Zieliński, Adam. *Garbaty świat czyli krótki reportaż z XX wieku*. Tłum. Zofia Zielińska. Kraków: Oficyna Cracovia, 1993.
- Zieliński, Adam. *Jan, dawniej Josele i sześć innych opowiadań*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze i Literackie, 2001.
- Zieliński, Adam. *Ku Europie*. Kraków: Wydawnictwo MCDN, 2003.
- Zieliński, Adam. *Moje sześć groszy*. Warszawa: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2002.
- Zieliński, Adam. „Na początku było dane sobie słowo...”. W: *50 lat później czyli rzecz o Zofii Zielińskiej*, red. Adam Zieliński, Sylwester Marynowicz, 7–29. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006.
- Zieliński, Adam. *Nad Wisłą*. Bochnia: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2006.
- Zieliński, Adam. *Niedaleko Wiednia*. Tłum. Dorota Krzywicka. Kraków: Oficyna Cracovia, 1993.
- Zieliński, Adam. *Powrót*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Argus”, 1996.
- Zieliński, Adam. *Wiedeńczycy*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2003.
- Żuliński, Leszek. *Jest źle, ale mogłoby być gorzej. Rozmowa z Adamem Zielińskim*. Kraków–Rzeszów–Wiedeń: Galicyjska Oficyna Wydawnicza, Oficyna Wydawnicza Press-Rol, 1999.